

УДК 340.1:332.012.34

О.В. ПАВЛЕНКО,

Міжрегіональна академія управління персоналом

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ КОЛЕКТИВНОЇ (АСОЦІЙОВАНОЇ) ВЛАСНОСТІ

Ключові слова: рейдерство, роздержавлення, приватизація, загальнонародна власність, право власності, асоційована, колективна власність, привласнення

На сьогодні ще недостатньо наукових робіт, в яких досліджується роль підприємств колективної (асоційованої) власності (ПКВ), а також розроблено рекомендацій щодо підтримки і розвитку ПКВ, їх правового забезпечення. В той же час саме такого роду рекомендації допомогли би винайти оптимальні шляхи протидії несправедливої приватизації державної власності, рейдерству, виходячи з вимог забезпечення інтересів пересічних громадян, підвищення ефективності економіки.

До досліджень, у яких аналізуються проблеми власності, відносяться роботи як в галузі цивілістики (праці О.В. Дзери, А.С. Довгерта, В.М. Коссака, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Я.М. Шевченко та ін.), так і представників науки господарського права (роботи В.К. Мамутова, В.А. Устименка, О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, Р.А. Джабраїлова, Г.Д. Джумагельдієвої, О.Р. Зельдіної, О.Р. Кібенко, Ф.Ф. Маймура, О.П. Подцерковного, В.С. Щербини та ін.). Важливу роль у дослідженні сутності власності відіграє колективна монографія Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України «Публічна власність: проблеми теорії і практики» [1], монографія А.М. Захарченка «Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти)» [2] та ін. В той же час, вимоги з боку сучасної економіки до підвищення її ефективності обумовлюють потребу у проведенні подальших досліджень, визна-

ченні оптимальних шляхів роздержавлення загальнонародної власності, протидії рейдерству.

Метою статті є виявлення актуальних економічних проблем, обґрунтування доцільності збереження і розвитку ПКВ, їх значення вирішенні зазначених проблем, а також розробка теоретичних положень щодо правового забезпечення підприємств колективної (асоційованої) власності та внесення відповідних пропозицій практичного його вдосконалення.

Рейдерство – одне з небезпечних явищ, яке становить загрозу особам, що здійснюють господарську діяльність. Теж саме стосується і сутності процесів приватизації державної власності, що розвиваються в останні 20 років і теж з мають ознаки рейдерства. Більш детально ці питання розглянуті в [3, 4].

Аналіз свідчить, що рейдерству в Україні сприяє низка факторів. Серед організаційно-правових – це не тільки недосконалість законодавства, виявлення відповідних фактів та покарання винних. Перш за все, це відсутність організаційно-правових механізмів, які б унеможливили незаконне привласнення майна. Саме такі механізми, їх правове забезпечення, попереджали би прояви рейдерства, могли стати профілактичним, найбільш ефективним способом для своєчасної йому протидії. Необхідність роздержавлення, приватизації загальнонародної власності, що відбулися в Україні, пояснювалася витратним характером економіки, тезою про те, що держава – неефективний власник. Однак це не так. Таким власником держава була лише за радянською моделлю керівництва економікою, забезпечуючи реалізацію мілітаристських цілей СРСР, швидку мобілізацію всіх економічних і людських ресурсів країни. Однак і при тому всьому, беремося стверджувати, що народне господарство України за часів соціалістичного минулого було, з позицій суспільної корисності, набагато ефективніше ніж сучасна олігархічна економіка. Якщо, за деякими розрахунками, за економічними показниками ми зможемо наздогнати Швецію через сто років (за умови зупинки рівня її зростання на сьо-

годні), то для того, щоб досягти економічного рівня 90-тих, нам потрібно безперервне зростання національного доходу на протязі приблизно 25 років.

Зазначимо, що в наш час значення приватної власності фізичних осіб у світі падає і, навпаки, зростає роль колективної, асоційованої власності. Ця власність у розумінні власності організацій, завжди розглядалась як самостійна форма, поряд з особистою і державною формами власності. Колективна власність має на увазі під собою власність, що належить кооперативам, товариствам та іншим організаціям.

Під колективною (асоційованою) власністю пропонується розуміти систему юридично урегульованих економічних відношень між народом, державою, підприємством, фірмою, організацією, домогосподарством, що визначаються ступенем самостійності суб'єкту цієї власності в процесі управління привласненням майна (його складових) та обмеженості доступу інших суб'єктів до привласнення даного об'єкту регулювання.

Колективну власність часто ототожнюють зі спільною власністю. Різниця між колективною і спільною власністю полягає, на нашу думку, в тому, що остання, яка поділяється на спільну часткову і спільну сумісну, частіше всього є власністю фізичних осіб і виступає, як правило (що впливає з п.4 ст.355 Цивільного кодексу України), спільною частковою власністю. Колективна власність – це власність організацій і завжди спільна сумісна.

Можна обґрунтувати, що найбільш ефективними організаційними формами господарювання могли би бути (при належному правовому забезпеченню їх діяльності) підприємства колективної власності, про які йдеться у Господарському кодексі України. Для цього спробуємо виявити основні проблеми економічного характеру, що постали перед країною.

Становлення ринкової економіки в Україні викликало низку економіко-правових проблем і, головне, перш за все, проблем, пов'язаних з роздержавленням та приватизацією

виробничих фондів, що колись складали загальнодержавну власність. Несправедлива їх приватизація (в народі вона названа «прихватацією»), фактично, рейдерство з боку офіційної влади – призвело до виникнення наступних економічних проблем. По-перше, це величезне розшарування населення. З однієї сторони, відбулося зубожіння основної частини населення, а з іншої – з'явилися нувориші. По-друге, в країні, державі створилася олігархічна система, в якій фінансово-промислові групи (клани) шляхом зрощення з владою, впливають на державне управління економікою з метою захисту своїх бізнес інтересів. По-третє, в економіці України високий рівень монополізму. На сьогоднішній день більшість підприємств-монополістів сконцентрована в таких галузях як енергетика, чорна і кольорова металургія, видобуток та переробка нафти і газу, видобуток природних копалин, машинобудування та ін. Як результат придушується конкуренція – важлива рушійна сила економічного прогресу, збільшуються ціни на продукцію, дуже слабо використовуються інновації у виробництві, а отже уповільнюється науково-технічний прогрес; хижацькі використовуються природні ресурси, забруднюється довкілля; знищується малий та середній бізнес тощо. По-четверте, олігархічна система монополізує засоби масової інформації (пресу, радіо, телебачення), за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість населення у необхідному їй напрямі. Тим самим ця система само зберігається, консервується. По-п'яте, олігархи примушують владу (частіше, скуповуючи її представників) приймати потрібні їм законопроекти, надавати незаконні привілеї, пільги та ін. Пошосте, відбувається рейдерство, переділ власності. Формується не тільки корупційні парламент і уряд, але й корупційні судова та правоохоронна системи.

Для подолання вищезазначених економічних проблем потрібно здійснити вибір організаційно-правової форми господарювання, яка б в найбільшій мірі відповідала специфіці умов і була би спрямована на вирішення ви-

щеззначених проблем, сприяла підвищенню ефективності економічних відносин, переходу до інноваційної економіки. На наступному етапі потрібно розробити правове забезпечення її функціонування.

В якості найефективнішої організаційно-правової форми господарювання пропонуються підприємства колективної (асоційованої) власності. ПКВ можуть витримати конкуренцію, постійно вдосконалюючи виробництво, впроваджуючи нову техніку, забезпечуючи високу продуктивність праці тощо. Проведені дослідження свідчать, що за формою власності найвищу інноваційну активність проявляють підприємства саме колективної власності (16–17 % від їх загальної кількості). При цьому інноваційна активність підприємств державної власності складає трохи більше 15 %; інноваційна активність підприємств приватних підприємств – 8 %. [5] Отже, найбільший показник інноваційної активності у підприємств колективної форми власності. Є дані щодо ефективної адаптації ПКВ у конкурентному середовищі, тяжіння їх до підвищення своєї ділової репутації тощо. Обравши організаційно-правову форму господарювання слід розробити її правове забезпечення. Під правовим забезпеченням діяльності підприємств розумітимемо нормативну модель господарської діяльності, сукупність, певну цілісність правових актів, які регулюють створення цих підприємств, їх діяльність і припинення. У складі правового забезпечення ПКВ можна виокремити норми, що направлені на охорону та захист суб'єктів господарювання. Останні (норми, що направлені на захист) поділяються на норми, що забезпечують юрисдикційний захист та норми, що закріплюють неюрисдикційний захист. Зрозуміло, що чим якісніше буде правове забезпечення, тим ефективніше працюватимуть підприємства.

Якість (сукупність системоутворюючих властивостей) зазначеної цілісності правових актів визначається їх властивостями, ознаками, які (умовно) можна поділити на дві групи: 1) ознаки змістового та 2) ознаки формального характеру. До ознак змістового характеру

слід віднести проблемоорієнтованість норм (спрямованість їх на вирішення наявних проблем), закріплення найраціональніших (з позицій інтересів суспільства) організаційно-правових форм господарювання. Це також спрямованість на створення умов для пожевлення, посилення економічної конкуренції, зростання інноваційної активності підприємства; підвищення ефективності (результативності) виробництва, гнучкості виробничо-збутової діяльності підприємств, отримання специфічних ринкових можливостей тощо.

До ознак формального характеру нормативної моделі господарської діяльності можна віднести такі ознаки як повнота, несуперечливість (відсутність колізій між окремими правовими актами, нормами), ефективність (результативність) тощо. Для розробки правового забезпечення, яке відповідало б перерахованим ознакам, потрібно звернутися до методів системного аналізу, зокрема, до інструментарію життєвого циклу об'єкту, що регламентується. Такого роду об'єктом в нашому дослідженні виступають відносини, які складаються з зародженням (створенням, реєстрацією) суб'єкта (підприємства) колективної власності і до його елімінації («смерті» – припинення, реорганізації).

Говорячи про нормативну модель господарської діяльності, доцільно розрізняти існуючу, фактичну і бажану нормативні моделі, існуюче, фактичне і бажане правове забезпечення.

Стосовно існуючого правового забезпечення (*моделі існуючої нормативної діяльності*). На протязі усієї так званої «перебудови», переходу до ринкової економіки приймалися окремі лібералізаційні закони, які, однак, не змогли протидіяти рейдерській приватизації. Незважаючи на наявність законодавства про проведення відкритих тендерів, конкретні кардинальні питання передачі виробничих активів вирішувалися, як правило, указами Президента, урядовими постановами закритого характеру. При цьому приймалися вони задля інтересів того чи іншого олігарха або групи олігархів.

З метою захисту своїх бізнес інтересів, «цементування» соціальної несправедливості, подальшої можливості злочинного збагачення, збереження монопольного неконкурентного затратного виробництва, що базується, переважно, на експорті сировинних ресурсів та бюджетній фінансовій (нерідко злочинній) підпитці, олігархічна влада вибудувала і правове забезпечення відповідного способу господарювання (фактична нормативна модель господарювання). Згідно цієї моделі, колективна власність, діяльність підприємств колективної власності, фактично поставлені поза законом. Зокрема, колективна форма власності навіть не згадується в Конституції, в Цивільному, Земельному кодексах України. Відмінено закони України «Про власність», «Про підприємства в Україні» та інші правові акти, що закріплювали право колективної власності, регламентували рівні правові умови для діяльності підприємств незалежно від форм власності на майно та організаційної форми підприємства.

Щодо *бажаної моделі діяльності* ПКВ. В центрі цієї моделі має бути закон про ПКВ, який пропонується розробити. У цьому законі слід чітко визначити статус, правовий режим майна і компетенцію ПКВ, включаючи їх взаємовідносини з засновниками, трудовим колективом та іншими учасниками господарської діяльності. В законі про колективні (асоційовані) підприємства доцільно закріпити норму, згідно з якою, у складі майна ПКВ, має бути створений так званий неподільний фонд. У цей фонд повинно зараховуватись (асоціюватися) будь-яке майно, одержане від держави. Це майно не може відчужуватись жодним чином, воно не підлягає розподілу навіть при припиненні підприємства, його банкрутстві. На даний фонд не можуть звертатись кредиторські вимоги. При ліквідації підприємства, його банкрутстві, майно, одержане від держави, має бути передане у державний або місцевий бюджет. Прибуток, отриманий від користування даного майна, враховується окремо і не може бути розподілений між власниками, засновниками або

членами суб'єкта колективної асоційованої власності, а може використовуватись лише на статутні цілі. Зрозуміло, що такий закон – міг би бути потужною протидією рейдерству. З метою подальшого зростання інноваційної активності у підприємств, в рамках правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів колективної (асоційованої) власності пропонуємо розробити механізм стимулювання інноваційної активності підприємств колективної власності, спрямованого на розвиток, впровадження інновацій, передових технологій, продуктивного обладнання та затвердити на рівні державного регуляторного органу Методику оцінки прогностичних значень показників результативності інноваційних проєктів. Заслуговує на увагу регуляторна діяльність у сфері інноваційної діяльності, видання регуляторних актів у цій сфері у відповідності з вимогами законодавства про регуляторну політику.

Початок рейдерства в Україні слід пов'язати з процесами роздержавлення, приватизації загальнонародної власності, що відбулися в країнах колишнього СРСР.

У протидії рейдерству, забезпеченні справедливості роздержавлення, приватизації загальнонародної власності найбільш ефективною організаційною формою господарювання могли б бути підприємства колективної власності, про які йдеться у Господарському кодексі України. Такі підприємства можуть витримати конкуренцію, постійно вдосконалюючи виробництво, впроваджуючи нову техніку, забезпечуючи високу продуктивність праці тощо.

Слід прийняти закон про ці підприємства, чітко регламентувати статус, правовий режим майна і компетенцію ПКВ, включаючи їх взаємовідносини з засновниками, трудовим колективом та іншими учасниками господарської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Публічна власність: проблеми теорії і практики : монографія / під заг. ред. В. А. Устименка / НАН України, Ін-т економіко-пра-

вових досліджень. – Чернігів : Десна Поліграф, 2014. 308 с.

2. Захарченко А. М. Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти) : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 452 с.

3. Павленко О. В. Щодо ролі підприємств колективної власності в економіці країни //

ПРАВО.UA. 2016. № 4. С. 154–159.

4. Павленко О. В. Щодо реанімації підприємств колективної власності. // Європейські перспективи. 2014. № 3. С. 199–204.

5. Андришко А. К. Дослідження сучасного стану та розвитку інноваційної активності підприємств України // Ефективна економіка. 2013. № 3.

Павленко О. В. Правове забезпечення підприємств колективної (асоційованої) власності // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 2. С. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_2_15.pdf

Викладено результати аналізу сутності колективної (асоційованої) власності, її потенційно велике значення в контексті приватизації загальнонародної власності, що відбулися в країнах колишнього СРСР. Зроблено висновки про те, що ця приватизація нерідко здійснювалася не в інтересах людей праці, а в інтересах окремих суб'єктів і кланів. Обґрунтовуються висновки про те, що підприємства колективної власності в силу свого статусу і правового режиму майна могли б протидіяти рейдерству.

Павленко А.В. Правовое обеспечение предприятий коллективной (ассоциированной) собственности

Изложены результаты анализа сущности коллективной (ассоциированной) собственности, ее потенциально большое значение в контексте приватизации общенародной собственности, произошедшее в странах бывшего СССР. Сделаны выводы о том, что эта приватизация нередко осуществлялась не в интересах людей труда, а в интересах отдельных субъектов и кланов. Обосновываются выводы о том, что предприятия коллективной собственности в силу своего статуса и правового режима имущества могли бы противодействовать рейдерству.

Pavlenko A.V. Legal Provision of Collective (Associated) Enterprises

The results of the analysis of the essence of the associated property, its potential importance in the context of the privatization of public property that occurred in the former Soviet Union was made. It is concluded that this privatization is often carried out not in the interests of working people and in the interests of individual actors and clans. It was substantiated conclusions that enterprise collective ownership by virtue of their status and legal regime of property could resist raiding.